

Пластун О.Л., аспірант  
Українська академія банківської справи  
Національного банку України

### **Система фінансової безпеки суб'єктів підприємництва**

Перехід України до ринкових умов ведення господарства обумовив появу цілого ряду проблем в економічній системі та діяльності господарських суб'єктів, які раніше не існували або принаймні не визнавались. Відповідно підприємства не мали можливості вирішувати їх швидко та з максимальною ефективністю, оскільки був відсутній практичний досвід та методологічна база для цього. Однією з таких проблем і було банкрутство. Звичайно, за 15 років існування в нових умовах, господарські суб'єкти, держава розробили певні механізми боротьби, втім її актуальність не знижується, як не знижувалась і не знижується вона у країнах з розвинутою економікою, що мають значно більший досвід роботи в ринкових умовах.

Тому досить актуальними є питання пошуку нових механізмів попередження банкрутства. Одним із них може стати організація системи фінансової безпеки господарського суб'єкту.

Фінансова безпека є відносно новим поняттям в сучасній економічній теорії. Вона є важливою складовою частиною економічної безпеки. Базуючись на аналізі сутності категорії “фінансова безпека підприємства”, наведених в науковій літературі, Горячева К.С. дає наступне її визначення - це такий фінансовий стан господарського суб'єкта, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-

четверте, забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи.

Отже, фінансова безпека – це певний механізм, за допомогою якого досягається стабільний розвиток господарського суб'єкту та забезпечується ефективність його діяльності шляхом використання різних фінансових важелів, методів тощо.

Особливого значення питання захищеності та ефективного управління господарськими суб'єктами набувають у кризових ситуаціях. Саме ці складові в кінцевому випадку можуть вирішити: бути підприємству чи не бути. Варіант «не бути» фактично ототожнюється з банкрутством господарського суб'єкту. Проаналізувавши правові та економічні аспекти сутності банкрутства, ми пропонуємо наступне визначення даній категорії. Банкрутство підприємства - це підсумковий результат дії критичних ризиків, що проявляється в дисбалансі діяльності підприємства і його неспроможності виконувати свої зобов'язання.

Аналіз публікацій у пресі, думок експертів дозволив виділити ряд проблем у сфері банкрутства на Україні, що вважаються найбільш значними й у той же час невирішеними. До них можна віднести наступні: недосконалість законодавства; перехідний період в економіці України; недостатня підтримка з боку держави; фіктивні банкрутства; тінізація сфери банкрутства в Україні; відсутність інформації про підприємства-банкрути на Україні; несумлінна діяльність арбітражних керуючих. Як бачимо, окрім суто фінансово-економічних факторів присутні певні національні особливості, що обов'язково слід враховувати господарським суб'єктам при організації процесу попередження банкрутства.

Оскільки процес попередження банкрутства має бути перманентним, необхідне створення певної системи, яка б діяла постійно і виконувала функції діагностики, вибору оптимальних фінансових важелів та методів, а також забезпечувала б обов'язковий контроль за фінансовою діяльністю підприємства в цілому.

Ми вважаємо, що організація системи фінансової безпеки на підприємстві дозволить вирішити цю проблему. Фінансової, тому що банкрутство в кінцевому підсумку є результатом нестачі саме фінансових ресурсів.

Пропонована нами система фінансової безпеки господарського суб'єкту представляє собою сукупність фінансових методів, способів, форм, інструментів та важелів за допомогою якого здійснюється регулювання фінансово-економічних процесів й відносин з метою попередження банкрутства підприємства. Система має вирішувати задачі здійснення моніторингу фінансового стану підприємства для раннього виявлення ознак його кризового розвитку; визначення масштабів кризового стану підприємства; дослідження основних факторів, що обумовлюють кризовий розвиток підприємства; створення і реалізація заходів по запобіганню криз і попередженню банкрутства підприємства; контроль за виконаними заходами і оцінка результатів.

З погляду структури пропонованої системи можна виділити наступні її компоненти:

1. Ціль – забезпечення стабільної та збалансованої діяльності господарського суб'єкту, попередження банкрутства підприємства

2. Функції:

- визначення проблеми - в її склад входять такі параметри, як ідентифікація проблеми, оцінка масштабів і визначення факторів, що привели до її виникнення та які можуть погіршити ситуацію;

- усунення проблеми - вибір необхідних важелів впливу на проблему, а також визначення методів її усунення;

- контроль результативності - аналіз ефективності вжитих заходів і повторна перевірка на наявність даної проблеми.

В рамках реалізації даних функцій нами пропонується наступна структура побудови системи фінансової безпеки підприємства. Ключові підсистеми представлені на рисунку 1.

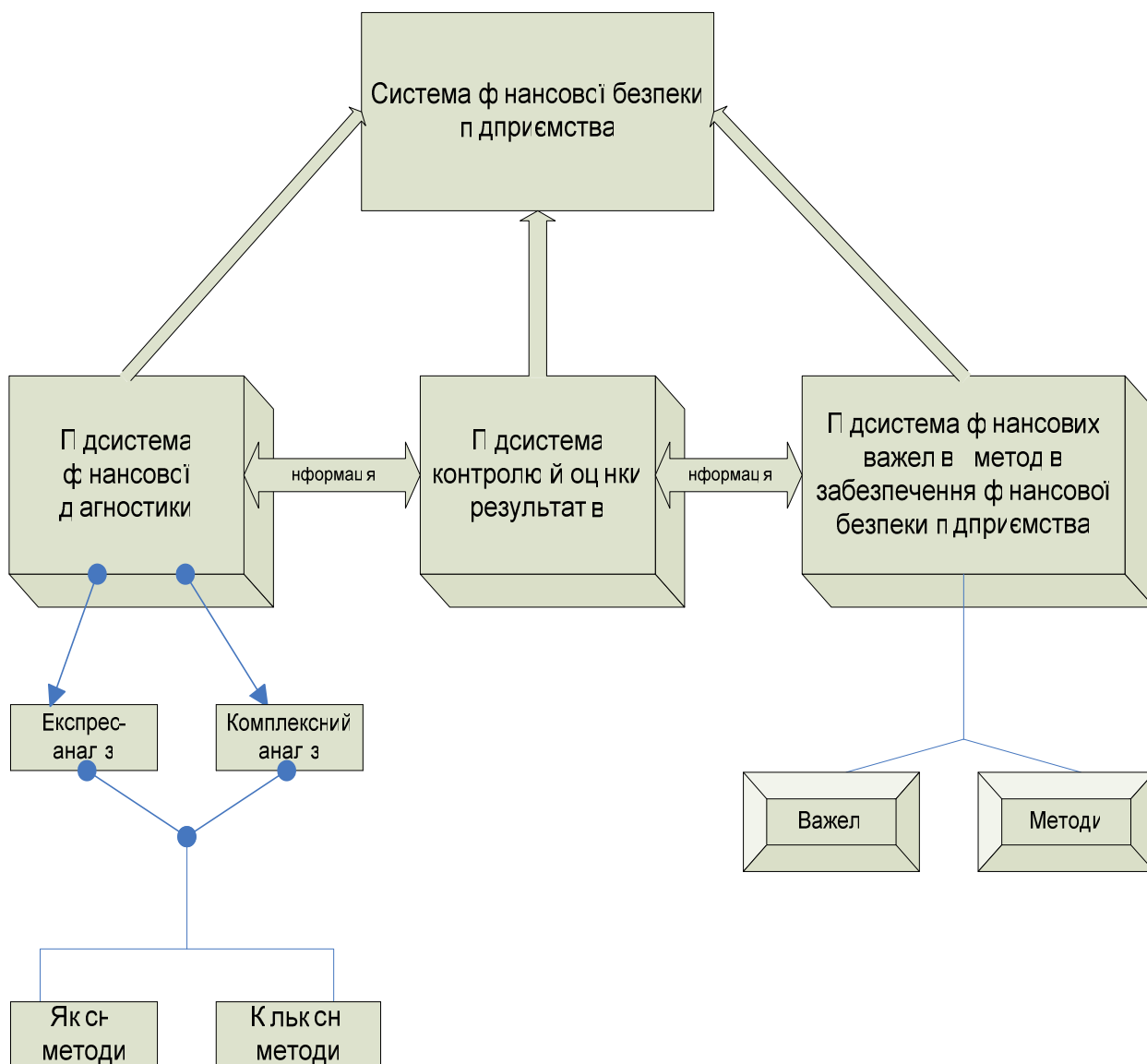


Рис. 1 Система фінансової безпеки підприємства

Пропонована нами система має базуватись на таких принципах:

1. Принцип мінливості - будь-яка організація, у випадку ряду промахів як у господарській, фінансовій, так і управлінській сферах, може стати жертвою кризи й у результаті - банкрутом. Цей принцип обумовлює необхідність забезпечення фінансової безпеки підприємства.

2. Принцип об'єктивності - аналітик, що діагностує підприємство, повинен робити це виходячи винятково з методики аналізу і поточної ситуації на підприємстві та ринкової кон'юнктури.

3. Принцип обачності - припускає визначений ступінь обережності в процесі формування суджень, необхідних при розрахунках, здійснених в умовах невизначеності, що дозволяє уникнути завищення чи заниження оцінки фінансового стану.

4. Принцип безперервності й оперативності - процес забезпечення фінансової безпеки має здійснюватись на постійній основі, щоб вчасно відреагувати на появу негативних факторів, як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, що можуть спричинити за собою виникнення кризових ситуацій і, як наслідок, банкрутства.

5. Принцип конфіденційності - результати діагностики повинні бути комерційною таємницею підприємства, оскільки розголошення даних може викликати негативну реакцію партнерів, контрагентів, інвесторів і т.д.

6. Принцип комплексності і системності - оскільки кризи, що приводять до банкрутства підприємств, викликаються різними причинами (як внутрішніми, так і зовнішніми), необхідно оцінювати фінансово-економічну ситуацію як взаємодію комплексу змінних усередині підприємства, відслідковуючи при цьому вплив зовнішнього середовища і його трансформації.

7. Принцип явності в інтерпретації результатів - результати аналізу і рекомендації по забезпеченню фінансової безпеки підприємства мають бути гранично чіткими і ясними, щоб уникнути невірної їх розуміння, і, як наслідок, невірних дій з боку керівництва.

Однією з ключових складових пропонованої нами системи є підсистема фінансової діагностики. Саме від її ефективності, своєчасності наданої інформації, буде залежати фінансова безпека підприємства.

На цю підсистему покладені функції прогнозування настання кризи, оцінка ймовірності банкрутства підприємства в перспективі, визначення масштабів кризи, а також причин, що лежать у його основі.

Під діагностикою ми будемо розуміти певний набір методичних розробок, який дозволяє на ранніх стадіях визначити кризові ситуації, оцінити ступінь їх загрози для підприємства та фактори, що їх викликали.

Мета даної підсистеми - вчасно інформувати про можливі проблемні місця в роботі підприємства, а також оцінювати ступінь погрози.

Задачі, що ставляться перед діагностикою:

- аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства;
- визначення кризового середовища підприємства і виділення критичних ризиків;
- оцінка ймовірності настання банкрутства;
- виділення проблемних місць у роботі підприємства, ґрунтуючись на даних проведеного аналізу.

Таким чином, діагностика дає підстави для прийняття тих чи інших рішень для попередження кризових ситуацій і, як наслідок, можливого банкрутства підприємства.

Практично ці функції пропонується реалізовувати шляхом проведення багаторівневого комплексу діагностичних заходів. Нами пропонується трьохрівнева система - експрес-аналіз, комплексний і фундаментальний аналіз.

У загальному виді підсистему діагностики можна представити в такий спосіб (рис. 2)

Експрес-діагностика проводиться щомісяця, комплексна - щокварталу, фундаментальна раз у рік. Більш детально про особливості кожного з цих рівнів діагностики ми зупинимося після визначення інструментарію.

У діагностиці підприємства існують два основні об'єкти аналізу:

- результати діяльності підприємства за період і його стан на поточний момент часу;
- основні бізнес-процеси підприємства.

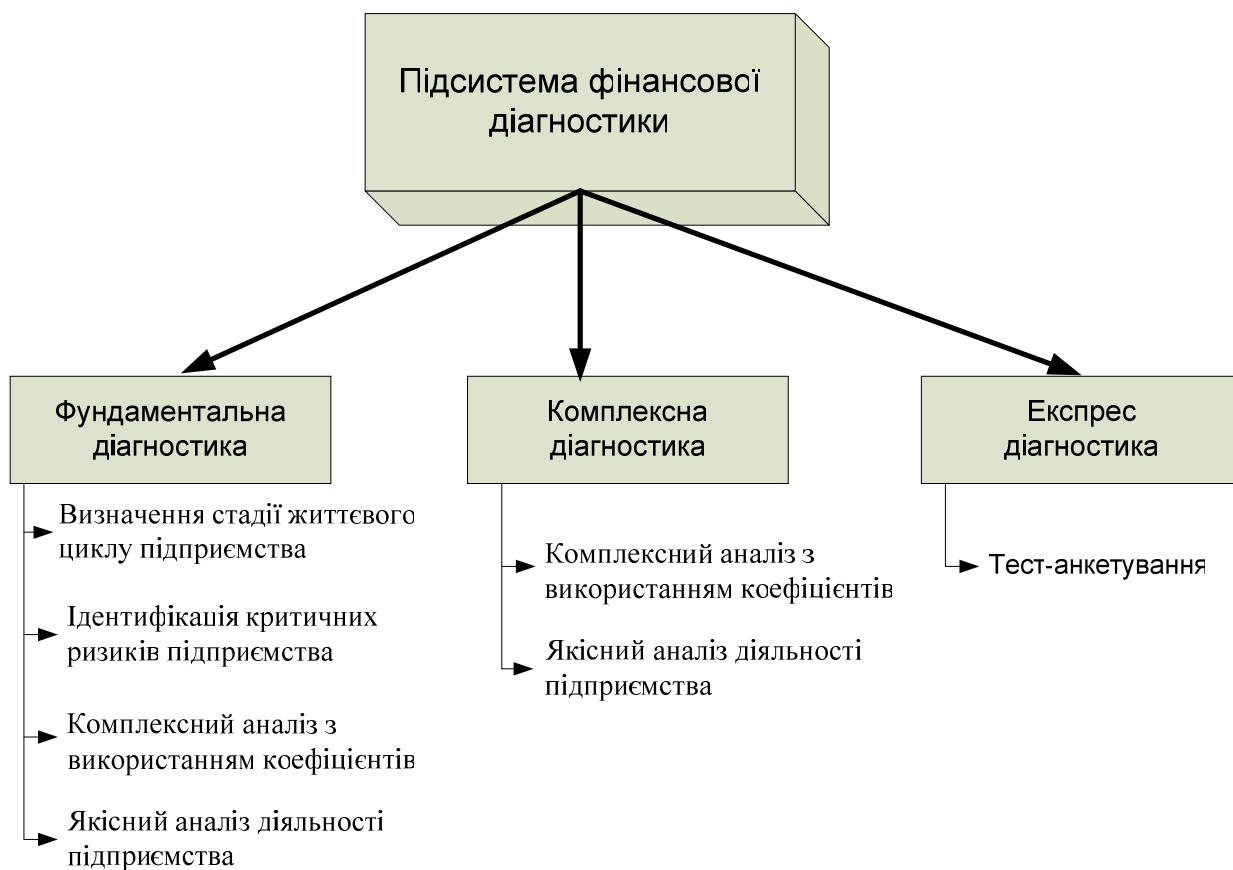


Рис. 2 Підсистема фінансової діагностики

Не можна обмежувати інструментарій діагностики розрахунком тільки фінансових показників. Фінансові показники повинні з'являтися на кінцевій стадії діагностики. Діагностика не робиться сама по собі - вона служить цілям управління. Аналізувати слід не тільки бізнес-процеси, що забезпечують "фінансову функцію" підприємства, але і всі основні бізнес-процеси, пов'язані з діяльністю підприємства.

Що стосується конкретних методів для здійснення процесу діагностики, то умовно можна виділити дві групи: кількісні та якісні.

Кількісні методики, можна розділити на кілька груп. Найбільш розповсюдженими є регресійні моделі прогнозування ймовірності банкрутства, а також комплексні методики коефіцієнтного аналізу фінансового стану підприємства.

Що стосується якісних методів, то сутність якісного підходу полягає в тому, що можна виділити ряд ознак, котрі свідчать про можливість настання кризи чи появу певних небезпек в діяльності підприємства. Причому такі

ознаки є типовими, тобто їх дія, з деякими застереженнями, поширюється на всі підприємства. Таким чином, проаналізувавши наявність або ж відсутність даних ознак на підприємстві можна робити висновки про його фінансову безпеку.

На нашу думку при здійсненні діагностики слід використовувати як кількісні, так і якісні методи.

Центральною підсистемою, ядром фінансової безпеки підприємства є підсистема фінансових важелів і методів.

Її метою є усунення кризових явищ і процесів, причин, що їх викликали, а також забезпечення ефективної діяльності підприємства.

Задачі підсистеми: вибір оптимальної стратегії підприємства й інструментарію її реалізації; нейтралізація кризових явищ; усунення причин криз; усунення наслідків кризи.

Основні складові даної підсистеми, а також їх застосування достатньо широко висвітлюються в навчальних посібниках і книгах по антикризовому управлінню, тому лише позначимо основні підходи до розуміння фінансово-економічних важелів і методів (див. таблиця 1 і таблиця 2) та найбільш розповсюджені технології, що базуються на них.

Таблиця 1

## Фінансові методи

Поддєрьогін А.М.	Балабанов А.И.	Буряковський В.В.	Шеремет А.Д.	Москаленко В.П.
<ul style="list-style-type: none"> <li>- прогнозування;</li> <li>- планування;</li> <li>- інвестування;</li> <li>- кредитування;</li> <li>- оподатковування;</li> <li>- самофінансування;</li> <li>- матеріальне стимулювання;</li> <li>- страхування;</li> <li>- інші.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- інвестування;</li> <li>- кредитування;</li> <li>- страхування;</li> <li>- інші.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- фінансовий облік;</li> <li>- фінансовий аналіз;</li> <li>- фінансове планування;</li> <li>- фінансове регулювання;</li> <li>- фінансовий контроль.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- фінансовий облік;</li> <li>- фінансовий аналіз;</li> <li>- фінансове планування;</li> <li>- фінансове регулювання;</li> <li>- фінансовий контроль.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- планування;</li> <li>- прогнозування;</li> <li>- регулювання;</li> <li>- ціноутворення;</li> <li>- система оплати праці;</li> <li>- аналіз;</li> <li>- облік.</li> </ul>



## Фінансові важелі

Поддерегин А.М.	Балабанов А.И.	Буряковский В.В.	Шеремет А.Д.	Москаленко В.П.
- доход; - прибуток; - амортизація; - ціна; - податки; - відсотки; - інвестиції; - форми розрахунків; - інші.	- прибуток; - процентні ставки; - види кредиту; - інші.	- прибуток; - доход; - фінансові санкції; - дивіденди; - ціна; - відсотки; - заробітна плата; - інші.	- прибуток; - доход; - фінансові санкції; - дивіденди; - ціна; - відсотки; - заробітна плата; - податки.	- прибуток; - ціна; - податки (розмір і ставки); - кредити (види і ставки); - страхові платежі (розміри і ставки); - амортизаційні відрахування; - фінансове стимулювання; - пільги і санкції.

Таким чином, підсистема фінансових важелів і методів буде мати наступний вид (рис. 3).

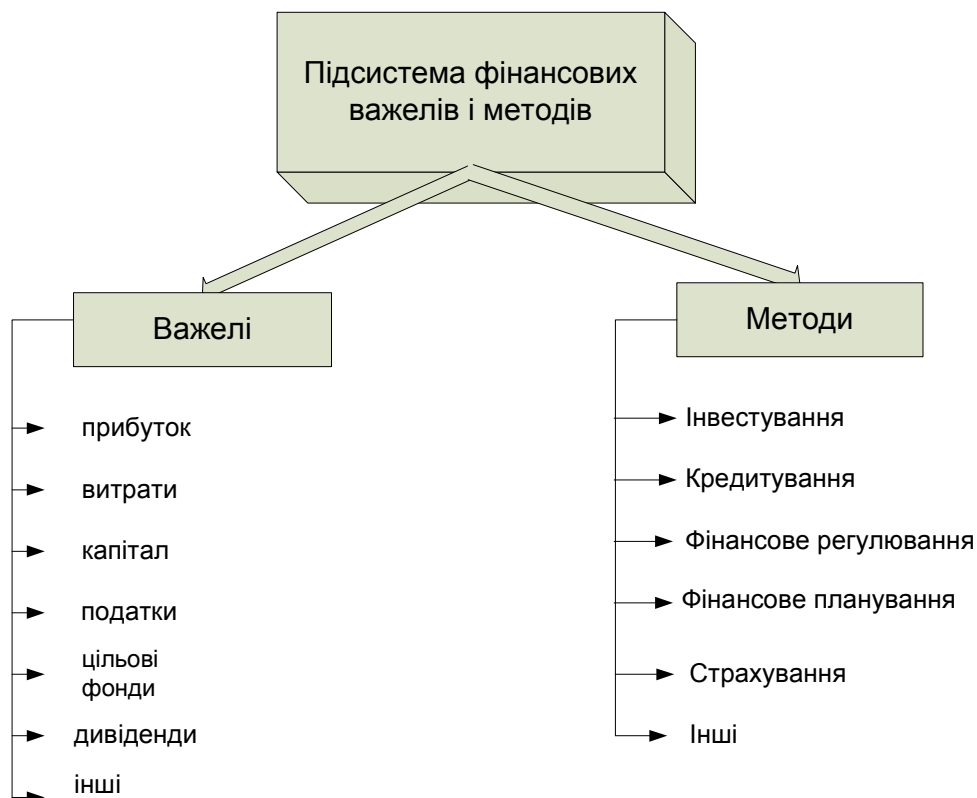


Рис. 3 Підсистема фінансових важелів і методів

Таким чином інструментарій, який має забезпечити ефективне виконання системою поставлених перед нею функцій, можна розділити на дві групи:

- фінансові методи – управління прибутком, витратами, капіталом, фінансовий облік, фінансовий аналіз, фінансове планування, фінансове регулювання, страхування тощо;

- фінансові важелі – прибуток, доход, фінансові санкції, дивіденди, ціна, фінансове стимулювання, заробітна плата та інші.

Заключною підсистемою, що необхідна для забезпечення фінансової безпеки підприємств є підсистема контролю та оцінки результатів. Саме контроль є тією ланкою, що має пов'язати між собою усі пропоновані нами вище складові.

Контролем визначається процес забезпечення досягнення організацією своїх цілей, за допомогою якого керівники досягають відповідності фактичних дій до запланованих, і розглядається як одна з обов'язкових функцій будь-якого управлінського впливу, що є його логічним завершенням. Основною метою системи контролю будь-якого процесу визнано своєчасне виявлення відхилень від нормального (запланованого) перебігу провадження та здійснення адекватних управлінських заходів щодо виправлення становища для забезпечення виконання розроблених планів, досягнення встановлених цілей діяльності.

Під оцінкою будемо розуміти співвідношення об'єкту з прийнятим критерієм, взірцем чи нормою.

Отже, функції контролю за результативністю заходів по забезпеченню фінансової безпеки, оцінки їх ефективності і достатності, а також координації інформаційних потоків у рамках системи здійснюються підсистемою контролю й оцінки.

Мета підсистеми - контроль за належним виконанням своїх функцій іншими підсистемами фінансової безпеки і достовірна оцінка результативності й ефективності їх діяльності.

Задачі контролю наступні:

- контроль за виконанням своїх функцій іншими підсистемами;
- на підставі даних інших підсистем - визначення можливих вузьких місць в діяльності підприємства, а також результатів, які необхідно досягти в рамках реалізації заходів по забезпеченню фінансової безпеки;
- порівняння досягнутих результатів з очікуваними показниками;
- визначення ступеню відхилення фактичних результатів від запланованих;
- контроль за розробкою оперативних рішень по нормалізації фінансово-економічної діяльності підприємства;
- оцінка ефективності заходів з нейтралізації кризи, висновки по їх достатності і необхідності додаткових заходів;
- спостереження за ходом реалізації завдань по попередженню банкрутства;
- забезпечення обміну інформаційними потоками між ключовими підсистемами;
- обробка інформаційних потоків усередині механізму.

Отже, функціонально контроль вирішує цілий комплекс завдань та поєднує між собою всі ключові елементи системи антикризового управління. Він забезпечує взаємозв'язок між формуванням інформаційної бази, аналізом, плануванням, розробкою та реалізацією заходів фінансової безпеки, оцінкою їх ефективності та формуванням висновків (рис. 4).

І якщо інші підсистеми механізму, по суті, є виконавчими, то саме підсистема контролю повинна нести в собі аналітико-управлінські основи. Тому нами пропонується виділення трьох ключових складових діяльності підсистеми контролю й оцінки результативності:

1. Методологічна складова - розробка методології щодо забезпечення фінансової безпеки, участь у розробці політики фінансової безпеки.

2. Безпосередньо контроль - забезпечення достовірності даних від інших підсистем, контроль за виконанням підсистемами поставлених перед ними завдань.

3. Аналітична частина - обмін інформаційними потоками, аналіз змісту інформаційних потоків, аналіз відхилень, виявлення причин кризових ситуацій, вироблення рекомендацій керівнику.

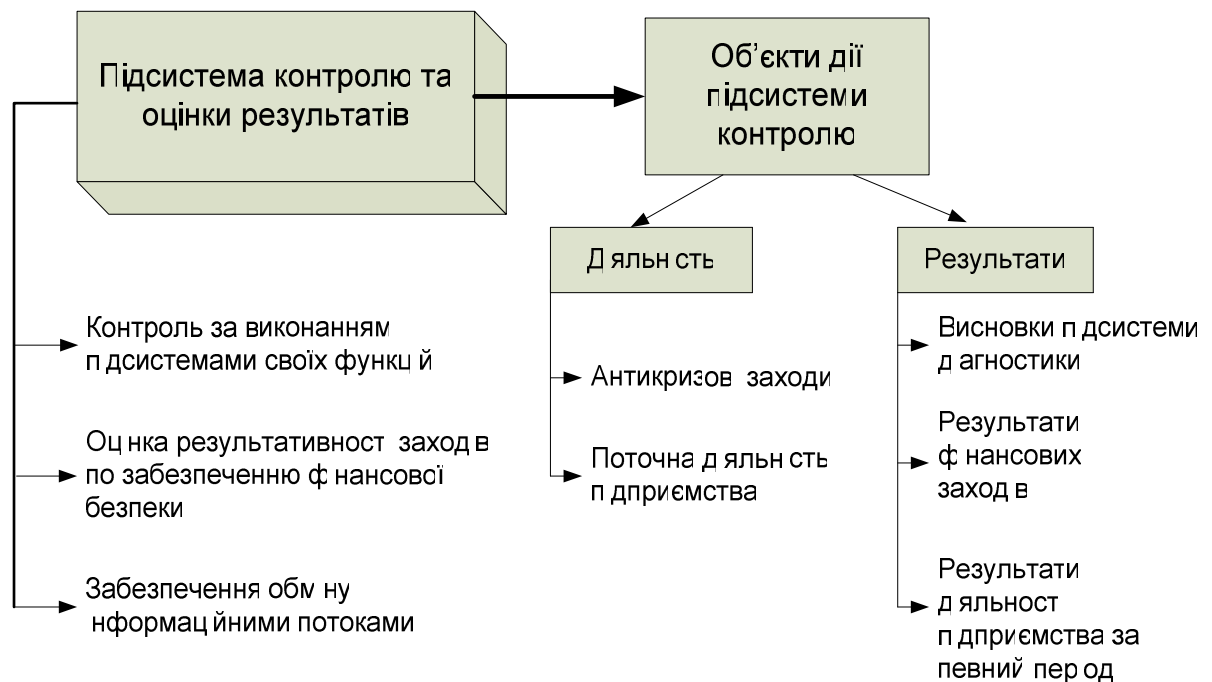


Рис. 4 Комплекс контролю для забезпечення фінансової безпеки підприємства

Як бачимо, підсистема контролю та оцінки результатів не обмежується лише внутрішнім контролем за реалізацією заходів по забезпеченню фінансової безпеки та оцінкою їх результативності, але і є ефективною координуючою системою забезпечення взаємозв'язку між формуванням інформаційної бази, діагностикою, плануванням і контролем.

Таким чином, контроль з одного боку є заключним етапом процесу формування фінансової безпеки підприємства, а з іншого – ланка, що поєднує всі інші складові запропонованої нами системи. Він забезпечує зворотній зв'язок, оцінюючи ефективність здійснених заходів та звертаючи увагу менеджерів на значні відхилення від запланованих показників, що дає можливість приймати

оперативні управлінські рішення, направлені на виконання поставлених завдань. Застосування контролю дозволяє суттєво підвищити ефективність дії всієї системи фінансової безпеки підприємств.

Отже, підприємствам в першу чергу необхідно боротись з причинами майбутніх проблем, аніж із самим банкрутством як їх наслідком. Для цього необхідно створити на підприємстві такі умови, що зводили б ризик настання глобальних криз та банкрутства до мінімуму. Одним із варіантів вирішення даної проблеми є створення на підприємстві системи фінансової безпеки, що має охоплювати питання діагностики, вибору оптимальних фінансових важелів та методів, а також обов'язковий контроль за фінансовою діяльністю підприємства. Забезпечення фінансової безпеки підприємства дозволить не лише підвищити захищеність підприємства від внутрішніх і зовнішніх ризиків, а і підвищить ефективність його діяльності в цілому.

### Список літератури

1. Балабанов А.И., Балабанов И.Т. Финансы. – СПб.:Питер. – 2000.– 192 с.
2. Бурковський В.В., Кармазин В.Я., Каламбет С.В. Фінанси підприємств: Учебний посібник / Під. ред. В.В.Буряковського. – Дніпропетровськ: Пороги, 1998. – 246 с.
3. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки // Економіст. – 2003. - №8, с. 65-67.
4. Драга А.А. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности: Практическое пособие: Навчальне видання.- М.: МГТУ им. Н.Э.Баумана, 1998.- 304 с.
5. Фінанси підприємств: Підручник / Під. ред.. А.М. Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2000. – 460 с.
6. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. Финансы предприятий. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 343 с.
7. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы.- 2-е изд.- М.: Ось-89, 1998.- 192 с.